

مقایسه آرامش و معنویت اهل بیت (ع) با صوفیان از منظر روایات

نقیسه جلالی^۱

چکیده

بخش عمده سلامت از جان و روان سرچشمه می‌گیرد و جسم آدمی زمانی آرامش می‌یابد که اندیشه سرشار از آرامش و معنویت باشد؛ زیرا آرامش و معنویت دو عنصر گمشده در زندگی انسان است و از آن‌جا که دستیابی به این دو از خواسته‌های همیشگی بشر بوده، او را به سوی مکاتب معنوی سوق می‌دهد. و نیز، بازار عرفان‌سازها، که دسته‌ای از آن‌ها صوفیان می‌باشند، رونق گرفته و مدعی تزریق آرامش و معنویت به انسان‌ها شده‌اند و به زندگی افراد راه پیدا کرده، باعث شده‌اند که اشخاص با افکار موهوم دست به گریبان شده و با خود دچار پیکار شوند و همواره در انتخاب مسیر زندگی دچار سردرگمی شوند. از این‌رو نگارنده در مقاله حاضر به تبیین آرامش و معنویت و مقایسه‌ی آن‌ها در مسلک اهل بیت (ع) و صوفیان پرداخته تا شاید راهگشایی باشد برای تصمیم‌گیری صحیح افرادی که جذب چنین فرقه‌هایی می‌شوند که این مهم به روش توصیفی - کتابخانه‌ای انجام شده است. از طرح مباحث مذکور در مقاله حاضر، نتیجه این شد که معنویت و آرامش حقیقی با قرار گرفتن در مسیر اهل بیت (ع) بدست می‌آید؛ زیرا این معنویت برخاسته از قرآن کریم و سنت پیامبر (ص) است اما تصوف، غیردین و مخالف شریعت است و برای اثبات این سخن، در تحقیق حاضر به بررسی خدامحوری، امنیت، سلامتی، نشاط و... در رفتار اهل بیت (ع) و صوفیان پرداخته شده است.

کلیدواژه‌ها: آرامش، اهل بیت، صوفیه، معنویت

^۱ سطح ۲، مدرسه علمیه الزهرا (س)، nafasgalali@yahoo.com

مقدمه

بی‌شک آرامش و معنویت یکی از اصلی‌ترین و مهم‌ترین نیازهای انسان است که نقش مهمی در سعادت و سلامت روحی فرد و جامعه دارد. احساس آرامش از مهمترین ویژگی‌های یک انسان سالم به‌شمار می‌رود؛ زیرا در سایه‌ی آرامش می‌توان به رشد و کمال و معنویت واقعی دست یافت؛ اما بسیاری از مردم از همه جا سرخورده شده و به این نتیجه رسیده‌اند که در مسائل مادی هر قدر هم که پیشرفت کنند بر مشکلاتشان افزوده می‌شود از این‌رو به این فکر افتاده‌اند که از گرایش‌های مادی کم کرده و به معنویت روی آورند. برخی از آن‌ها به طبیعت‌گرایی و زندگی در جاهای دور مانند جنگل‌ها روی آوردند تا از مظاهر تمدن دور شوند و قدری آرامش یابند و افرادی نیز در صدد برآمدن به دنبال روش‌هایی که اسم آن‌را عرفان گذاشتند، بروند. گرایش‌هایی که به نوعی ریاضت و مراقبت و مانند آن‌ها را نیاز دارد.

در جست‌وجو‌هایی که توسط پژوهشگر انجام شد مقاله یا کتابی که مستقیماً به موضوع حاضر پرداخته باشد، یافت نشد و فقط کتاب‌ها و مقالاتی در مورد آرامش در مسلک اهل‌بیت (ع) و یا معرفی صوفیان وجود داشت از جمله:

کتاب "فریب سراب، یحیی یثربی، فروغ فردا: قم، ۱۳۹۷، نوبت اول" که در بخشی از ساختار اول به تفاوت تصوف و عرفان با فلسفه و کلام پرداخته و در بخشی از ساختار چهارم کتاب نیز به آسیب‌های تصوف پرداخته است. و یا در کتاب "مقدمه بر مبانی عرفان و تصوف، سیدضیاءالدین سجادی، تهران، ۱۳۸۹، چاپ شانزدهم" که نویسنده در فصل‌های اول و دوم کتاب به تعریف تصوف و عرفان و شرح مقامات و حالات در تصوف پرداخته است. و یا در مقاله‌ی "جایگاه آرامش و معنویت‌گرایی جدید، محمدحسین کیانی، نشریه کتاب نقد، شماره ۴۵، از ص ۲۰۷ تا ۲۴۶، زمستان ۱۳۸۶" به مقوله‌ی فرآیند آرامش در آموزه‌های اسلام و تعریف انواع عرفان‌های کاذب پرداخته است. در نتیجه با توجه به آثار مذکور و بررسی کتب و مقالات متعدد دیگر، آنچه در این آثار مورد تحقیق قرار نگرفته، مقایسه‌ی آرامش و معنویت اهل‌بیت (ع) با صوفیان می‌باشد که در مقاله‌ی حاضر به این مهم پرداخته شده است.

حال از آن‌جا که انسان در هر مکتب و مذهبی، به نوعی به دنبال آرامش می‌باشد و همواره به دنبال حقیقت بوده و اساس فطرتش نیز به دنبال حقیقت می‌باشد، لذا افراد سودجو از این

خصیصه‌ی انسان سوء استفاده کرده و با فریبکاری، عده‌ای را دور خود جمع وادعای عرفان و معنویت می‌کنند که مصداق بارز این فریبکاران، صوفیان هستند که علی‌رغم حقیقت‌جویی، حقیقت در معنویت‌های این‌گونه افراد به دست فراموشی سپرده شده و کارآیی محدودی مورد توجه قرار می‌گیرد و آنچه جایگزین حقیقت می‌شود به جای حرکت به سوی نور و حقیقت حرکت به سوی باطل و ظلمت است؛ اما در مقابل می‌توان حقیقت آرامش و معنویت را در عرفان اهل بیت (ع) که عرفانی اسلامی است جست‌وجو کرد؛ زیرا اسلام به همه‌ی نیازهای انسان به خصوص نیاز معرفتی و معنوی انسان پرداخته و به توصیه‌ی به آن‌ها اهتمام خاصی ورزیده است که انسان با ورود به عرفان اسلامی حقیقت را آن‌گونه که هست خواهد یافت.

در این تحقیق سعی شده به آرامش و معنویت اهل بیت (ع) و صوفیان پرداخته شود و برای این امر در دو بخش به بررسی و تبیین دو مسئله با عناوین مقایسه معنویت اهل بیت (ع) با صوفیان و نیز مقایسه آرامش اهل بیت (ع) و صوفیان پرداخته شده است.

۱. مفهوم‌شناسی

آرامش: به معنای آرمیدن و صلح و آشتی است و در برابر اضطراب و دلهره به کار می‌رود و به حالت نفسانی و صفت روحانی قلبی خاص گفته می‌شود.

اهل بیت: عبارتی است به زبان غربی و به معنای واقعی کلمه به معنی مردم خانه یا خانواده است، عبارت اهل بیت در عربستان قبل از ظهور اسلام برای اشاره به قبیله یا طایفه‌ی یک شخص استفاده می‌شد که توسط خانواده حاکم بر یک قبیله انتخاب می‌شد و در سنت اسلامی این اصطلاح برای خانواده‌ی پیامبر (ص) استفاده می‌شود.

صوفیان: به معنای پیرو تصوف و پشمینه‌پوش است، از هزاران سال قبل در یونان و هندوستان افرادی معتقد بودند با ریاضت و سخت‌گرفتن برخویشتن می‌توان به کارهای مهم و خارق‌العاده دست زد و یا به مقامات معنوی رسید؛ زیرا ترک لذات را سبب قوت نفس می‌دانستند، هنگامی که اسلام گسترش یافت افکار از کشورهای دیگر به محیط اسلام نفوذ کرد و جمعی آن‌را با زهد اسلامی

وپاره‌ای از تعلیمات اسلام آمیختند و افکار انحرافی بر آن افزودند که صوفی‌گری نتیجه‌ی نهایی آن بود.

معنویت: عبارتست از عواطف خالص، نوع دوستی و عشق‌ورزی عمیق، ملاطفت با دیگران، ارزشمند دانستن خود، احساس آرامش، قدرت صبر در برابر ناملایمات و نهایتاً احساس شادابی و سلامتی جسمی و روانی به شرط آن‌که همه‌ی این موارد از تلاش و کوشش انسان برای روی‌آوری به سطحی برتر از دنیای خاکی و حیوانی شده باشد.

همان‌طور که در ابتدای مقدمه اشاره شد حقیقت آرامش و معنویت را می‌توان در عرفان اهل- بیت(ع) جست‌وجو کرد و نه مکاتبی مانند صوفیه، اکنون برای روشن‌شدن این موضوع دردو مبحث به مقایسه‌ی معنویت و آرامش در اهل‌بیت(ع) و صوفیان پرداخته می‌شود.

۲. مقایسه‌ی معنویت اهل‌بیت(ع) با صوفیان

معنویت عبارتست از: عواطف خالص، نوع دوستی و عشق‌ورزی عمیق، ملاطفت با دیگران (حتی دشمنان)، حیوانات و محیط زیست، ارزشمند دانستن خود(نه از جنس غرور و خودبرتربینی)، احساس آرامش و قدرت صبر در ناملایمات و نهایتاً احساس شادابی و سلامتی جسمی و روانی به شرط آن- که همه‌ی این موارد از تلاش و کوشش انسان برای روی‌آوری به سطحی برتر از دنیای خاکی و حیوانی ناشی شده باشند، چنان‌که گویی کالبد جهان و زیست در آن، دارای روح شده است و زندگی ای که دارای روح و معناست آکنده از انرژی و لبریز از قدرت و انگیزه و تحرک می‌شود؛ اما باید به یاد داشت که معنویت یک سعی و تلاش است و در نتیجه می‌تواند در ابتدای راه، بسیار جزئی و منحصر در امور خاص باشد مانند: معنویت نماز، معنویت زیارت، معنویت دعا، ... و به تدریج آن- قدر گسترده شود که تمامی افعال و حالات زندگی روزمره را دربرمی‌گیرد.

۲-۱. خدا محوری و توحید در برابر دین‌گرایی و الحادگرایی

توحید و خدامحوری از ارکان اساسی و البته مهم‌ترین رکن در عرفان شیعی و عرفان اهل‌بیت(ع) می‌باشد. در عرفان اهل‌بیت(ع)، خداوند در تمام عالم حضور دارد، همان‌طور که خداوند در قرآن کریم می‌فرماید: "خداوند هم‌درون عالم است و هم بیرون عالم".

یا سخن حضرت علی(ع) که می‌فرمایند: "خداوند هم با هر چیزی است و هم ورای هر چیزی است".

خدا با همه هست اما هیچ چیز در عرض او و هم‌سطح با او نیست، هم اول است و هم آخر، هم ظاهر است و هم باطن و نه تنها اول، بلکه اول الاولین و آخرالآخرین است. در نظر عارفان مسلمان، قیام نماز نمادی از قیام عبد به حق و توحید عملی است. نماز آمادگی برای سلطه‌پذیری نیست، بلکه آمادگی برای جهاد و سلطه‌ستیزی است.

و اما دین، در تصوف صرفاً عادت و تقلید در قول و فعل شده و حقیقت آن از معنا تهی است. دیانت مبنای احکام و مناسبات مردم صوفی نیست، اگرچه در این فرقه مراسم و مناسکی هم به اجرا درآید یا تبلیغ شود، به عنوان امری حاشیه‌ای است و این بدان معناست که حقیقت دین را اگر نگوییم مورد انکار است بلکه مورد غضب و غفلت قرار گرفته است تصوف، مخالف شریعت و مستقل از هر دین خاص است و برای شکل دینی دادن به آن از هر دین و آیین و مسلک و فرقه‌ای استفاده کرده‌اند.^۳ و آنان به جای اندیشه‌ی تعالی، لذت و دستیابی به آرامش نسبی را اساس کار قرار داده‌اند.

بنابراین با توجه به آن‌چه ذکر شد به این نتیجه می‌رسیم که معنویت حقیقی، معنویت اهل‌بیت(ع) می‌باشد؛ زیرا معنویت اهل‌بیت(ع) از قرآن کریم و سنت رسول‌خدا(ص) برخاسته و از آن منبع و ریشه گرفته است در حالی که تصوف، غیر دین و مخالف شریعت و مستقل از هر دین خاص می‌باشد.

^۱ بقره: ۱۱۵

^۲ نهج البلاغه، خطبه ۱

^۳ روستا، تفاوت عرفان و تصوف، ص ۱۷۹

می‌کنند با موجوداتی چون جن و ارواح انبیا و اولیا همنشین هستند که این‌ها همه ناشی از آسیب‌های روانی است که با قرار گرفتن در این راه به آن مبتلا شده‌اند.^۱

۳-۴. امنیت در برابر ناامنی

امام صادق (ع) فرمودند: "پنج خصلت است که در هر کس یکی از آن‌ها نباشد عیشش ناقص و عقلش زایل و قلبش مشغول است که دومین آن‌ها امنیت است..."^۲ و همچنین ایشان در پایان فرمودند: "پنجمین آن‌ها در برگیرنده‌ی همه‌ی آن‌ها است و آن آرامش است."^۳

حال اگر در تمام احوالات صوفیان دقت شود هیچ‌کدام از آن‌ها به خصوص مریدانشان هیچ احساس امنیت و آرامشی ندارند چرا که حقیقت عرفان اهل‌بیت (ع) چیزی جز واصل شدن به خداوند و ادراک آگاهانه و حضوری آن ذات متعال در زندگی شخص نیست، ولی در تصوف جز سرگرم شدن با تعبیر فنا در شیخ و انجام دستورات او نتیجه‌ای وجود ندارد که در آخر هم چیزی جز احساس ناامنی در مریدان وجود ندارد.^۴

۳-۵. حق و عدل در برابر ظلم و ستم

امام صادق (ع) فرمودند: "همانا قلب انسان به دنبال حق در سینه جوش و خروش دارد و هرگاه به حق برسد استقرار و آرامش می‌یابد."^۵ در صورتی که صوفیان بالاخص مرشدان آنان، نهایت ظلم و ستم را در حق مریدانشان و دیگر افراد برپا می‌دارند و هرکس هم ظلم کند و مورد ظلم قرارگیرد صد در صد آرامش ندارد.

۳-۶. شادی و نشاط واقعی در برابر بیماری‌های روانی

اسلام هیچ‌گاه برای تامین آرامش فردی، مخالف شادی کردن و سرور و نشاط و... نیست زیرا شادی مطلوب، فطری است و شادی دنیوی و اخروی همواره مورد تایید اسلام بوده

^۱ یثربی، فریب سراب، ص ۳۱۳

^۲ همان

^۳ رک روستا، تفاوت عرفان و تصوف، ص ۱۸۳

^۴ کلینی، کافی، ج ۲، ص ۴۲۱

است منتهی اسلام با هر فرآیندی که افراط در آن موجب بی‌توجهی به دیگر امور شود مخالف است و اما شادمانی و جشنی که صوفیان درمورد آن صحبت می‌کنند با توجه به اوصاف آن و این‌که در مرحله‌ای که می‌گویند: "...اگر همچنان ادامه بدهی ممکن است بمیری..."، بیشتر شبیه به جشن و پارتی است که به همراه انواع مواد مخدر برگزار می‌شود و در آخر منجر به بیماری و مرگ اشخاص می‌شود، پرتنش بودن این جشن‌ها فقط می‌تواند انسان را به بیهوشی و سرخوشی محدود راهنمایی کند که در آخر فاقد هرگونه احساس آرامش بوده و ممکن است منجر به پیدایش بیماری‌های روانی در فرد گردد.

آرامش و تلاش و کوشش برای رسیدن به آرامش و راحتی خوب است و بخشی از تعالیم معنوی اسلام را تشکیل می‌دهد اما نه به قیمت از دست رفتن عزت انسانی و نه بهای پذیرش ستم و سلطه‌ی عده‌ای فریبکار. انسان اگر به عظمت وجودی خود در رابطه با پروردگار توجه کند و فراموش نکند که زندگی حقیقی در آخرت را که پایان نخواهد داشت عرفان و آرامش و معنویتش حسینی و اهل‌بیتی خواهد شد و عزت و ذلت را به درستی تشخیص می‌دهد و از چشمه‌ی جوشان عرفان و معنویت حقیقی و ابدی بهره‌مند می‌گردد.

نتیجه‌گیری

بنابر آن‌چه بیان شد معنویت اهل‌بیت(ع)، انسان‌ها را به خدا می‌رساند و نهایت آن وصل به خداوند است اما معنویت تصوف اگر چه ممکن است معنویتی زودگذر داشته باشد اما او را به خدا نمی‌رساند و نیز آرامش در تصوف باعث از دست رفتن عزت انسانی است و دراصل آرامشی وجود ندارد اما در سیره‌ی اهل‌بیت(ع)، بهره‌مند شدن انسان از چشمه‌ی جوشان عرفان و معنویت حقیقی و ابدی و آسایش کامل می‌باشد. درکل عرفان و معنویت صوفیان، نحله‌هایی از معنا هستند که وجود آن‌ها در یک جامعه به معنای آفت معرفتی آن جامعه است، آفتی که آدمی را نسبت به هر چیز منفعل می‌کند و به او می‌قبولاند که در نهایت نابود خواهد شد. این تفکرات جدید، تنها اضطراب انسان را بیشتر می‌کند؛ زیرا حتی اگر کوچک‌ترین امیدی هم برای شخص باقی‌مانده باشد آن‌را از او می‌گیرند، خدای او را می‌کشند و او را در بیابان تنهایی رها می‌کنند، بی‌توجهی به معرفت و تفکر و اصرارداشتن بر تحقق آرامش نسبی به کمک به کار بستن شیوه‌های مراقبه و نیز استعمال داروهای روان-گردان و توهم‌زا از جمله خصوصیات آرامش تصوف است که در نهایت انسان را در نوعی پوچ‌گرایی معرفت‌شناختی رها می‌سازد.

فهرست منابع

* قرآن

* نهج البلاغه

- ۱- روستا، محمدرضا، تفاوت عرفان و تصوف، تهران: راه نیکان، چاپ اول، ۱۳۸۸ ه.ش
- ۲- کاکوئی، شهاب‌الدین، نگرشی دیگر بر تصوف، تهران: راه نیکان، چاپ اول، ۱۳۸۶ ه.ش
- ۳- مدنی، رضا، عرفان اسلامی و عرفان التقاطی، تهران: راه نیکان، چاپ اول، ۱۳۸۷ ه.ش
- ۴- محمدی، محمد، تحکیم خانواده از نگاه قرآن و حدیث، قم: موسسه علمی فرهنگی دارالحدیث و سازمان چاپ و نشر، چاپ دوم، ۱۳۸۹ ه.ش
- ۵- واحدی، تقی، از کوی صوفیان تا حضور عارفان، بی‌جا: صاحب اثر، چاپ اول، ۱۳۷۵ ه.ش
- ۶- یثربی، یحیی، فریب سراب، قم: فروغ فردا، چاپ اول، ۱۳۹۷ ه.ش
- ۷- آمدی، عبدالواحد بن محمد، غرر الحکم و درر الکلم، شارح: آقا جمال خوانساری، تهران: دانشگاه تهران، موسسه انتشارات و چاپ، چاپ چهارم، ۱۳۶۶ ه.ش
- ۸- ابن اثیر، مبارک بن محمد، النهایه فی غریب الحدیث والاثیر، بیروت: المکتبه الاسلامیه، ۱۳۸۳ ه.ش
- ۹- الهندی، متقی، کنز العمال فی سنن الاقوال والافعال، بی‌جا: دار احیاء التراث العربی، چاپ اول، ۱۳۸۸ ه.ش
- ۱۰- شیخ صدوق، الخصال، ترجمه: محمد باقر کمره‌ای، بی‌جا: کتابچی، چاپ نهم، ۱۳۸۱ ه.ش
- ۱۱- کلینی، محمد بن یعقوب، کافی، قم: موسسه علمی فرهنگی دارالحدیث و سازمان چاپ و نشر، ۱۳۸۷ ه.ش
- ۱۲- مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار، بی‌جا: دارالکتب الاسلامیه، ۱۲۷۲ ه.ش
- ۱۳- حمیدیه، بهزاد، "کاوشی معناشناختی در معنویت"، مطالعات عرفانی، شماره ۲۴، ۱۳۹۵ ه.ش

